

UN FRAGMENT DE STEATIT FIGURAT DESCOPERIT LA ISACCEA

DE

GH. MĂNUCU-ADAMEȘTEANU

În anul 1980, pe teritoriul cetății Isaccea, a fost descoperit întâmplător un fragment din steatit, aflat în prezent în colecția Liceului industrial din orașul Isaccea. Prin bunăvoința directorului liceului, prof. N. Rădulescu¹, am putut studia și fotografia piesa respectivă.

Materialul din care este realizată este un steatit de culoare verzui-deschisă. Starea fragmentară a piesei ne împiedică să ne pronunțăm asu-

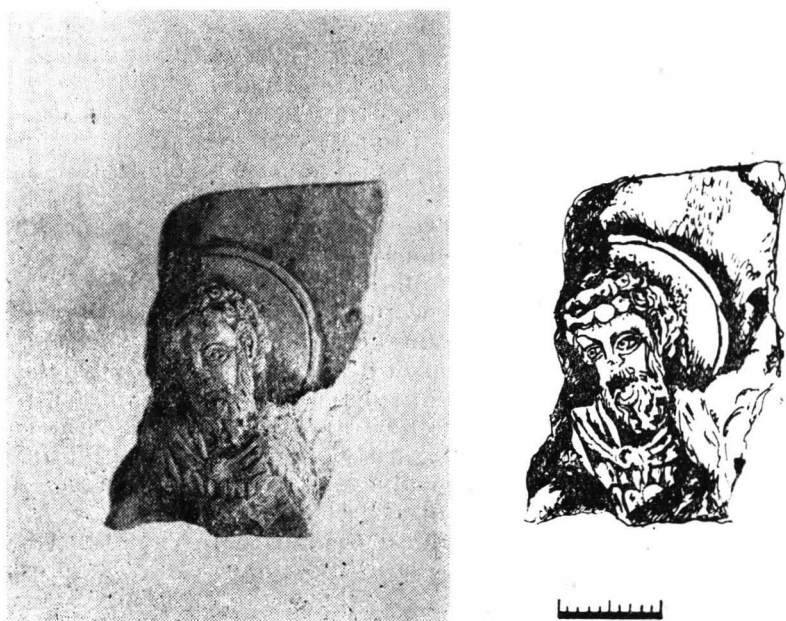

Fig. 1. Fragment de steatit figurat descoperit la Isaccea.

pra funcției pe care o îndeplinea obiectul întreg. După porțiunea rămasă putem deduce că avea o formă rectangulară în care erau redată mai multe personaje.

¹ Dorim să adresăm și pe această cale mulțumirile noastre cele mai alese prof. N. Rădulescu, directorul Liceului industrial din Isaccea, pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție piesa prezentată.

Pe fragmentul descoperit este reprezentat în relief un personaj masculin, din care se păstrează numai partea superioară a corpului. Prezența unui nimb, fără decor, sugerează că ne aflăm în fața unei reprezentări cu caracter religios. Capul personajului, cu păr buclat dispus pe trei rinduri, este ușor înclinat și întors spre dreapta. În aceeași direcție privesc și ochii larg deschiși. Poziția capului și orientarea privirii indică prezența, alături, a unui alt personaj. Fața prelungă este încadrată de o mustață și o barbă ascuțită, ce cade în șuvițe. Este îmbrăcat cu o mantie ce-i cade pe spate, prinsă la git cu o fibulă rotundă. De sub ea apare o armură foarte clar vizibilă, ce acoperă partea păstrată din corp. Prezența armurii sugerează că personajul redat poate fi identificat cu un sfânt militar.

Fragmentul, în starea în care se păstrează, are următoarele dimensiuni I. : 35 mm ; l. : 22 mm ; gr. : 7 mm.

Plăcuțele din steatit lucrate în relief apar în număr mare în arta bizantină în perioada dinastiilor Macedoneană și Comnenă, când are loc o înflorire deosebită a artelor minore². Steatitul este o piatră care se prelucrează frumos, fiind cunoscute două tipuri : de culoare verde-deschis, cum este cel de la Isaccea, sau de culoare cenușiu-deschis. Piese din prima categorie se lucrau la Constantinopol, iar celelalte la Thessalonice, al doilea oraș ca mărime din Imperiu³.

În această perioadă steatitul se substituie în mare măsură fildeşului, determinând și o schimbare în tematica reprezentărilor, dintre care cele mai numeroase și totodată cele mai frumoase sînt imaginile de sfinți militari — individuali sau în grup⁴.

Iconografia reprezentării lor este în general aceeași. Excepție fac două plăcuțe anterioare celei de-a doua jumătăți a sec. XI, aflate în colecțiile contesei de Béarn și la Ermitaj : în prima apar sfinții Dimitrie, Theodor Stratilat, Gheorghe și Procopiu, iar în a doua doar primii trei, sfinții apărînd aici ca martiri⁵. După aceea, sfinții apar îmbrăcați cu armuri sau veșminte militare și cu arme tradiționale : sabia, lancea și scutul. Într-un singur caz, pe o plăcuță descoperită la Salonic și aflată în colecția Béarn, sf. Dimitrie are pe umărul stîng un arc⁶. Armele rămîn întotdeauna aceleași și de aceea singurul indiciu ce poate fi folosit pentru identificarea sfinților îl constituie ovalul feței. Sf. Gheorghe este reprezentat de obicei cu fața rotundă, încadrată de o frizură bogată. Sf. Dimitrie are ovalul feței alungit și cu coafură asemănătoare cu a sf. Gheorghe. Uneori este reprezentat trăgîndu-și sabia, poziție ce-i este caracteristică⁷.

² *L'art byzantin, art européen*, Atena, 1964, p. 189.

³ A. Bank, *Les Stéatites. Essai de classification, méthodes de recherche*, XVII Corso di Cultura sull'arte ravennate e bizantina, Ravenna, 1970, p. 356.

⁴ *L'art byzantin...*, p. 189.

⁵ A. Bank, *op. cit.*, p. 362 ; G. Schlumberger, *L'épopée byzantine à la fin du dixième siècle. Troisième partie. Les Porphyrogénètes Zoé et Théodora*, Paris, 1905, pl. 1.

⁶ *Ibidem*, p. 129.

⁷ A. Bank, *op. cit.*, p. 363 ; G. Schlumberger, *L'épopée byzantine...*, *Seconde partie. Basile II le tueur des Bulgares*, Paris, 1900, p. 45, 57, 273 ; *Early Christian and Byzantine Art. The Walters Art Gallery*, Baltimore, 1947, p. 120, cat. 538, p. 121, cat. 606 ; K. Weitzmann, *Catalogue of the Byzantine and Early Mediaeval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection. Vol. III. Ivoires and Steatites*, Washington, 1972, p. 95, cat. 35, p. 97—98, cat. 38 ; A. Bank, *Vizantiskoe iskustvo v sobraniakh Sovetskogo Soiuza* p. 358 și fig. 155 ; *Caregrad-Târnov, II*, Sofia, 1974, p. 270—277 și fig. 93.

Sf. Gheorghe și sf. Dimitrie, împreună sau separat, constituie personajele predilecte pentru reprezentările de sfinți militari din această perioadă.

Mult mai rar apare prezentat sf. Theodor. Acesta, spre deosebire de ceilalți, care sînt prezentați tineri, apare matur și cu barbă⁸. Este reprezentat atît sf. Theodor Tiron, cit și sf. Theodor Stratilat, pe o plăcuță de fildeș apărînd chiar împreună. Singurul element ce-i poate diferenția într-o oarecare măsură este barba: la primul este ascuțită, în timp ce la al doilea este stufoasă⁹.

Alături de aceștia apare și Sf. Eustațiu, care prezintă multe asemănări cu sfinții Gheorghe și Dimitrie. O singură dată, pe fildeș, el apare cu barba stufoasă¹⁰.

Pe baza acestor considerații credem că putem identifica personajul reprezentat pe plăcuța de la Isaccea cu sf. Theodor Tiron. Lipsa decorului pe nimb și a ancadramentului ce apare deasupra sfinților — elemente caracteristice pentru sec. XII — ne determină să propunem datarea piesei de la Isaccea în a doua jumătate a sec. XI¹¹.

Imaginea sfinților militari este des întîlnită pe cele mai diverse materiale, începînd să apară din timpul dinastiei Macedonene. Printre primele mărturii putem menționa mozaicul din biserica mănăstirii Sf. Luca din Focida, construită la sfîrșitul sec. X, unde apar Sf. Theodor Tiron și Sf. Dimitrie¹². În aceeași tehnică este redat Sf. Dimitrie în mănăstirea Sf. Mihail din Kiev, iar pe un mozaic portabil aflat la Ermitaj apare Sf. Theodor¹³. Pe fildeș apar reprezentați în grup, cum demonstrează piesele aflate în muzeele din Paris și Veneția¹⁴. Individual, sînt frecvent reprezentați pe sigilii, personajul preferat fiind în acest caz sf. Gheorghe¹⁵. Mai rar apar în miniaturi, în email, bronz, argint sau aur¹⁶.

La noi în țară reprezentările cu această temă sînt mai rare. Astfel, cîteva inele din bronz, descoperite tot la Isaccea, au reprezentați pe chaton, prin incizie, unul sau doi sfinți militari¹⁷. O descoperire similară — un medalion din chihlimbar avînd redat, în relief, un sfinț — provine de la Nufăru (jud. Tulcea). Reprezentați de sfinți militari mai apar și pe unele sigilii din această perioadă¹⁸. Seria acestor descoperiri este completată de o amuletă provenind de la Sălacea (Bihor)¹⁹; ultimele desco-

⁸ A. Bank, *Les Stéatiles...*, p. 363; K. Weitzmann, *op. cit.*, p. 95, cat. 35; *L'art byzantin...*, p. 201, cat. 123.

⁹ G. Schlumberger, *L'épopée byzantine... Première partie*, Paris, 1896, p. 64; Ch. Dichl, *Manuel d'art byzantin*, II, Paris, 1926, p. 662—663.

¹⁰ Vezi nota 9.

¹¹ A. Bank, *op. cit.*, *passim*.

¹² G. Schlumberger, *L'épopée byzantine...*, *Seconde partie*, p. 197, 545.

¹³ Witold Hensel, *Slowianszczejzna weresnosredniowieczna*, Varșovia, 1956, pl. III; G. Schlumberger, *L'épopée byzantine... Première partie*, p. 309.

¹⁴ Ch. Dichl, *loc. cit.*; A. Bank, *Vizantiskoe iskusstvo...*, p. 353 și fig. 126.

¹⁵ G. Schlumberger, *L'épopée byzantine...*, *Seconde partie*, p. 433, 468; Idem, *Troisième partie*, p. 322, 429; Idem, *Preière partie*, p. 585.

¹⁶ Idem, *Seconde partie*, p. 184, 493; Idem, *Troisième partie*, p. 321; V. G. Putko, SA, 2, 1969, p. 217—224.

¹⁷ I. Barnea, SCN, 4, 1968, p. 240—241 și fig. 2; Idem, SCN, 6, 1975, p. 161 și pl. II; I. Mititelu și I. Barnea, SCIV, 17, 1966, 1, p. 46—47 și fig. 5. Medalionul de la Nufăru este inedit.

¹⁸ Gh. Mănușu-Adameșteanu, Peuce, 9, sub tipar.

¹⁹ Răzvan Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos*, III, București, 1976, p. 114 și fig. 116.

periri — care sînt și din punct de vedere cronologic cele mai tirzii — provin de la Mangalia — un vas de sticlă pe care apare sf. Gheorghe călare — și din Moldova (Viișoara) — o plăcuță de bronz, cu aceeași reprezentare, pe avers avînd în plus imaginea arhanghelilor Mihail și Gavril²⁰.

Piesa prezentată în lucrarea de față constituie, astfel, un unicat printre descoperirile de acest tip din țară. Descoperirea ei contribuie din plin la completarea imaginii pe care ne-o putem face despre nivelul vieții materiale și spirituale a locuitorilor Isaccei important centru economic, politic și cultural din nordul Dobrogei la începuturile evului mediu.

UN FRAGMENT DE STÉATITE FIGURÉ DÉCOUVERT A ISACCEA

RÉSUMÉ

En 1980, dans le territoire de la cité d'Isaccea, on a découvert accidentalement une plaque de stéatite; à présent elle fait partie de la collection du Lycée industriel d'Isaccea. Conservée en état fragmentaire, la plaque représente en relief, le buste d'un personnage masculin, dont le visage est encadré d'une moustache et d'une barbe aigue.

La tête, auréolée, porte une riche chevelure ondulée. Le personnage, vêtu d'une armure et d'une mantille fermée sur l'épaule par une fibule peut être identifié avec St. Théodore Tyron, saint militaire rarement représenté dans l'art byzantin. Réalisée à Constantinople, notre pièce date de la seconde moitié du XIe siècle et représente l'unique découverte similaire sur le territoire de la Roumanie.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Fragment de stéatite figuré découvert à Isaccea.

²⁰ Ghenuță Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*. București, 1980, p. 265 și fig. 161/9; I. Barnea, *Materiale*, 6, 1959, p. 908, fig. IV/1.